

határain belül marad. Ám nem akárhogyan: a késő és utómodernség szubjektumfelfogásának értelmében ugyanis nem klasszicizál (mint Babits) s nem emelkedett regisztereket szólaltat meg a tradíció jogán (újfent: mint Babits). A századelő újklasszicista vershagyományával szemben az ódai magaslatoz helyébe a lét mindennapi, kisszerűnek és esetlegesnek tűnő, de a szubjektum személyes értékrendjén belül fontosnak hitt részleteit állítja, egyéni impressziókra, a személyes emlékezet szilánkjaira töri és írja szét a kötetkoncepciójának középpontjába állított toposzt – megélt és élhető részletekre a (valamikor?) egységesnek vélt Egészt.

képzőművészet képzőművészet képzőművészet képzőművészet

Náray Éva

Kukac Péter megérkezése

Szubjektív töredékek Nagypáti retrospektív kiállítása előtt

„Mindent megtettünk, hogy Kukac emléke feledésbe merüljön, ám, az árgyélusát, nyurga alakját egyre nagyobbán látom, és festményei veszettül jók, egyre jobbak...”

(Sáfrány Imre)

Újonnan előkerült és régen ismerős képek, új és régi szövegek bukkannak fel a hányatott sorsú topolyai festő, Nagypáti Kukac Péter születésének 100. évfordulója alkalmából rendezendő kiállítás és az azt kísérő monográfia több hónapja tartó előkészületei során. Talán menet közben, pedánsan, feljegyzéseket kellett volna készíteni arról, hogy s mi történt az életmű kései feltárása (vagy az évtizedekkel ezelőtt megkezdett munka folytatása) körül, de ez is valami mástól vette volna el az időt. Talán az is megért volna néhány jegyzetet, csak úgy, magamnak, miként érlelődött, alakult ki bennem az a furcsa bizonyosság, hogy itt minden mindennel összefügg, hogy időpontok és helyszínek furcsa egybefonódásaként alakulnak ki a megszokottól merőben eltérő perspektívák. Nem meglepő, hiszen a Duranci-szövegekkel való több mint két évtizedes kapcsolatnak köszönhetően igazán nem ismeretlen előttem és nem is idegen tőlem ez a hozzáállás, most mégis, lépésről lépésre bontakozik ki előttem, mintegy újraalkotom ezt a szemléletmódot, s az egész egy sajátos „szellemidézéssé” válik Nagypáti Kukac Péter élete és művészete, s annak utóélete apro-

póján. Rég kézbe vett könyvek és elfelejtett újságcikkek bukkantak fel, kételyekkel töltöttek el, s biztatnak. Vajon ezzel a tárlattal, ezzel a második Nagyapáti-monográfiával sikerül-e az, ami két évtizede elkezdődött; felröppenteni szegény Kukac Pétert (talán az oly szívesen festett duplafedeles kis repülővel együtt) oda, ahol a helye van, a vajdasági képzőművészet megkerülhetetlen alakjai közé.

Ez korántsem egy helyi művész legendájának újraélesztése, nem primer múlt- és szellemidézés, hiszen Nagyapáti, elszigeteltsége ellenére is – mint Miško Šuvaković belgrádi teoretikus tanulmányában megjegyzi – a „falusi festészet” és a „regionális realizmus” egyik előfutára és művelője Vajdaságban. Realizmusa közel áll a horvát Zemlja csoport köré csoportosuló kortársak realizmusaihoz, de Šuvaković szerint összehasonlítható a német új tárgyiasság képviselőivel is, sőt, egészen paradoxális módon és retrospektív jelleggel, festészete rokonítható a 19. és 20. század közepének amerikai provinciális festőire jellemző amerikai regionális realizmus bizonyos megnyilvánulásaival is. Persze, csínján kell bánni az ilyen párhuzamokkal, hiszen evidens, Nagyapáti nem ismerhette a vele kortárs művészet festészeti példáit. Még akkor sem, ha alkotásai és bizonyos festészeti produkciók között kétségtől fennáll némi hasonlóság. Ezek az átfedések azonban nyilvánvalóan inkább szociálpszichológiai vonatkozásúak, vagyis a zárt és távoli provinciákban tapasztalható hasonló életkörülményeknek és festői módszereknek tudhatók be, ahol a festő józan szemlélettel és racionális jelzésekkel reagál a látható világra, amelyet be szeretne és be kell neki mutatni. A hasonlóság nyilván abból következik, hogy a zárt közösségekben alkotó művész nem ismeri a kortárs, de a történelmi művészetet sem, hanem a festészet művészetét a mindennapi élet látható és felismerhető realitásának a „fotográfia előtti” dokumentálási gyakorlatában véli felfedezni. Nagyapáti képei, akár csak a német „objektivisták” és az amerikai „regionalisták” alkotásai, lokális jellegűek, és közelieknek tűnnek még akkor is, ha más tájakat ábrázoló képeslapok látképeit örökíti meg. De ezeknek a látképeknek az ismerős, közeli volta sem a „szülőföld” iránt táplált érzelmekből adódik, nem is a másságnak az otthoni látványhoz való hozzáigazításából, hanem annak az „öslakosnak” a szemléleti berögződéséből, aki a megszokottság nyelvén beszél. Mégis, felragyogtatják, új értelemmel töltik meg a szikár, jámbor környezetüket, s újra birtokba veszik azt, ami egyébként is a sajátjuk.

1972. június 4-én, vasárnap, Topolyán kiállítás nyílt Nagyapáti Kukac Péter képeiből. A *Topolya és Környéke* május 14-i számában megjelent információ szerint, néhány lelkes topolyai, köztük Kalmár Lenke és Kalmár Antal nagyon sokat tett azért, hogy ez a tárlat létrejöhessen. Az újságkiadást idén júniusban az Egri házaspártól kaptam, akik bámulatos fotódo-

kumentációjukkal egyébként is óriási segítséget nyújtottak a munkában. A tárlatot beharangozó kis hír egy „keretes” Juhász Erzsébet *Környezet és sors* című cikkében. Ilyen pontosan, ilyen előrelátóan még soha, senki nem fogalmazta meg Nagypáti Kukac Péter jelentőségét. „Topolya szülőttei közül kevesen kerültek olyan elszakíthatatlanul kapcsolatba szülőhelyükkel, mint Nagypáthy Kukac Péter. Egész munkássága Topolyához és környékéhez fűződik, itt festette portréit, a tanyák lakóit, ez a táj ihlette meg. De senki sem tartott igényt arra a többletre, amely a mesterségbeli tudáson túl minden alkotásának sajátossága: nagylelkűen, szeretettel ajándékozta oda minden megrendelőjének tehetségét, művészetét. S jóllehet, észre sem vették, mégsem kerekedett fel, s ment el máshová, ahol talán művészetére érzékeny szemek felfigyeltek volna valódi nagyságára.

Sohasem tudott végérvényesen elszakadni Topolyától, lélekben teljesen összeforrt ezzel a környezettel. Nemcsak meghalni, élni és alkotni sem tudott volna idegenben. [...] Eredendő tehetségét úgy hordta az emberek között, mint valami súlyos átkot, mint az ördög ajándékát. S éppen ez a hely és ez a sors avatta naivfestővé.

Kukac Péter lelkéhez közel állt ez a táj, s emberei. Kitéphetetlenül ide tartozott ő is. Sohasem kívülről közeledett hozzá: benne gyökerezett, egy volt vele. Képein nem fedezhetjük fel az elvágyódás jeleit sem, mint az őserdő pompázatos, buja növényzetét festő Henri Rousseau képvilágában. Kukac Péter a szülőhely valóságának szokványos látványát, szürke arcait és környezeteit lényegíti szép, megismételhetetlenül egyedi látomásokká. [...] Rousseau-nak távoli, egzotikus mesékre volt szüksége, hogy lelkivilágát kifejezze, képeit megfesse. Kukac Péternek az élete volt a mese, a szabadság kicsit groteszk meséje. Mert ő szabad volt, mint a gyermek. Ha megéhezett, megszomjazott, festett, s adtak neki enni, inni. Festeni azt jelentett számára, mint a gyermeknek a játék. Ahogy a gyerek elmélyül, azonosul a játékával, úgy oldódott eggyé ő is műveivel.

Érezhette, hogy ezen a vidéken nem szabad kivételnek születni, itt mindennapnak kell lenni ahhoz, hogy az ember boldogulhasson. Talán éppen lappangó művészi felsőbbiségtudatát fojtotta italba, mert olthatatlanul vágyódott a mindennapiság (boldogság) után, amely ősi tehetséggel megáldott lelkének éppoly elérhetetlen volt, mint a Topolyától való elszakadás. Vagy épp e mélységes, lényegi idetartozása volt az oka, hogy nem tudták kellőképp becsülni, értékelni? Természetesnek vették, éppúgy mint önmagukat, s egymást, mint ahogyan az akácfát észre sem vesszük, de megbámuljuk a pálmafát. [...] Egész varázslatos tehetségét Topolyának ajándékozta. Nagyon sokkal tartozunk neki. Mert szebben, mélyebben, nagyobb szeretettel még senki sem vallott ennek a vidéknek az emberéről.”

De Nagyapáti Kukac Péterről sem.

S valahol itt kezdődött az évszámok furcsa játéka, az életek és életművek összekapcsolódása, ami azt is megkövetelte, hogy az idén ne csak a számkivetett festőről emlékezzünk meg. Hiszen a száz éve született Nagyapáti Kukac Péterről az a tíz éve elhunyt Juhász Erzsébet írt, aki ugyancsak topolyai létére maga is számtalanszor szembesülhetett azzal, hogy itt „nem szabad kivételnek születni, itt mindennapinak kell lenni ahhoz, hogy az ember boldogulhasson”. Juhász Erzsébet és Csernik Attila ténykedése a Nagyapáti-opus felfedezése, megmentése érdekében egyébként is mindvégig áthatotta a munkát. Csernik Attila bocsátotta rendelkezésünkre azt a filmanyagot is, amelyben Erlauer Csaba mikrofonja előtt Juhász Erzsébet összegzi Nagyapáti jelentőségét, az 1986-os kiállítás és monográfiabemutató alkalmából, majd megszólal Fehér Ferenc *Nagyapáti Kukac Péter átváltozása* című verse, Balázs Piri Zoltán tolmácsolásában. Egy újabb név, Fehér Ferencé, aki két ízben is írt verset Nagyapátiról, s egy újabb évfordulót csatolhatunk a centenárium mellé: nyolcvan éve született Fehér Ferenc.

De nyolcvan éve született az a Sáfrány Imre is, aki elsőik között figyelt fel Nagyapátira, figyelmeztetett az életmű fontosságára, aki 1975-ben az elsőik között kapta meg a Nagyapátiról elnevezett képzőművészeti díjat, s aki megszállottsággal határos elhivatottsággal járta újra Nagyapáti Kukac Péter útjait Topolyán és a környező tanyavilágban, maga után hagyott képei – és jelenléte – után kutatva. Megtanulta tőle, „hogyan kell kitartani, megmaradni csökönyösen és önfejlően vélt igazunkban”, ugyanakkor „[h]a soká ezen a vidéken maradok, úgy érzem, végig kell járnom az utadat, öreg csavargó!” – írta 1957-ben *Nagyapáti Kukac nyomában* című varázslatosan szép esszéjében. Sáfrány volt az, aki – ha nem elsőként, de mindenképpen az elsőik között – már a múlt század ötvenes éveiben szorgalmazta egy gyűjteményes kiállítás megrendezését. Elképzelését fél évszázad múltán Ninkov K. Olga, a szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze váltotta valóra.

Régről ismert és újonnan meglelt szövegek bukkannak elő. Ninkov K. Olga a gyűjtés során megjegyezte, nem furcsa, hogy mindenki fiatalon, pályakezdőként foglalkozott Nagyapátival? Csernik Attila fiatal tanárként Nagyapáti Kukac Péterről írat diplomamunkát Holló Lászlóval. A fiatal Harkai Imre a *Képes Ifjúság*ban közölte gyűjtőmunkája eredményét 1977-ben, ily módon gazdagítva a Nagyapátit még személyesen ismerő, hiteles adatközlők vallomásait. Juhász Erzsébet végzős bölcsészhallgatóként kezdett a Nagyapáti-opus felkutatásába, s Fehér Ferenc a már közismert, 1972-es *Nagyapáti Kukac Péter átváltozása* című verse előtt jóval, 1953-ban,

huszonöt évesen is írt egyet *Kukac Péter hagyatéka* címmel. Az akkori igyekezet, a 70-es évek elején megkezdett munka, az 1972-ben megrendezett, mindenképpen vízvíasztónak nevezhető kiállítás, majd az elkövetkező másfél évtized gyűjtőmunkája 1986-ban a Nagyapáti-kismonográfia megjelenésében és az azt kísérő tárlat megrendezésében csúcsosodott ki. Azután az elkövetkező évek nem kedveztek annak a kutatómunkának, aminek eredményeként Kukac Péter életműve az őt megillető helyre kerülhetett volna – nemcsak a vajdasági magyar, hanem egyáltalán, minden behatároló jelző nélkül – a művészettörténetben. Tél volt és csend és hó és halál. Az értékes leletet, Nagyapáti opusát is kényszerűségből visszatemették a földbe, ahogyan arra Tolnai Ottó is utalt 1985-ben megjelent esszéjében: „A régészek, ha értékes leletre bukkannak, és nincs kellő pénzük, ha nincs meg a kellő feltételük a feltáráshoz, szépen visszatemetnek mindent a földbe.” Időközben az 1973-ban alapított, a festő nevét viselő képzőművészeti díj is megszűnt. Természetesen mindez nem jelentette azt, hogy a szakma, a gyűjtők megfélekedtek volna Nagyapátiról. Óvatosan megkezdődött a Nagyapáti-képek felvásárlása. Ahogy Bela Duranci megjegyezte, „a festőt immáron nem lehetett letörölni a vajdasági képzőművészeti porondról. Noha még mindig mellőzött, nincs eléggé jelen a művészet ismerőinek tudatában”. Az új évezred elején aztán ismét arról kezdtek beszélni, hogy jó lenne egy Nagyapáti retrospektívát rendezni.

2002-ben éppen Bela Duranci, aki korábban is nagyon sokat tett a Nagyapáti-opus feltáráásért, *Három szegény kisfiú* címmel tanulmányt írt, amely a Pčesa történelmi társaság *Vajdaság – a különbözőségek gazdagsága* című kiadványában, illetve, magyar nyelven, a *Létünkben* jelent meg. Duranci párhuzamot von három vajdasági művész, a „gyerekkor nélküli festők”, Pechán Béla, Stipan Kopilović és Nagyapáti Kukac Péter pályája között. „Tizennyolc évesen immár nem lehetett belőle a megszokott módon képzett festők »mintájára« művészt faragni. Ő már kiforrott egyéniség volt, a gyermekkor nélküli fiú, akinek viszont – sajátos képzőművészeti poétikája révén – kialakult védekező mechanizmusa, önnön »világának« látványa, amelyet senki sem vehetett el tőle. A naiv alkotó ösztönével szembeszállt mindenkivel, aki ezt a világot veszélyeztethette”, írta Nagyapátiról 2002-ben Duranci.

Öt évvel ezelőtt, 2003-ban Topolyán több mint egy évtizednyi szünet után ismét odaítélték a Nagyapáti Kukac Péter Képzőművészeti Díjat. A harmincöt évvel ezelőtt alapított elismerést a sors furcsa játékanak köszönhetően tíz, húsz és harminc évvel ezelőtt sem ítélték oda. Az idén a Topolyáról elszármazott, Veszprémben élő Fenyvesi Ottó a díjazott, az a Fenyvesi, aki negyven éve, 1968-ban iskolásként tanáraival együtt ugyancsak

részt vett annak a kiállítási anyagnak a begyűjtésében, amely eredményeként azután az iskola folyosóján három napon keresztül megtekinthetők voltak Nagyapáti Kukac Péter képei. A képzőművész és költő Fenyvesi, *Nagyapáti Kukac Péter emlékeztére* című versében állít emléket a festőnek, akinek az otthona „más dimenzióban létezett: a képekben”.

Nagy felelősség is hárul jelen vállalkozása véghezvivőire. Most már végérvényesen újra kiástuk az életművet. A monográfiában Ninkov K. Olga részletesen feldolgoz minden egyes eddig fellelt Kukac-képet. Szám szerint kilencvenhármat. Pontosan nem tudjuk, hogy ez több vagy kevesebb-e annál, amit a kismonográfia készítése idején Csernik Attila és Juhász Erzsébet felkutatott, hiszen az akkori dokumentációnak részben nyoma veszett. A monográfia anyagának lezárását követően még három Nagyapáti-festményről szereztünk tudomást. Ezzel kilencvenhatra nőtt az ismert képek száma. Ez azért már biztató. S noha továbbra sem lesz belátható időn belül Nagyapáti Kukac Péter és a többi topolyai festő műveit őrző képtár Topolyán, bármennyire is kijárna nekik, az mégis derűlátásra ad okot, hogy a topolyai önkormányzat 2003-ban több mint egy évtizednyi szünet után újraindította a Nagyapáti Kukac Péter nevét őrző képzőművészeti díjat, 2008-at pedig Nagyapáti Kukac Péter-emlékévvé nyilvánította.

Hát, Kukac Péter, így állunk most 2008-ban, a füledt bácskai nyárban; rád gondolunk, s arra, hogy „tojássárga nyaraidon meleg van és méla boldogság”.